

Rechtsextremisme

Geweld met een rechtsextremistisch motief

Inhoud

Proloog	4
Inleiding	5
Verklarende woordenlijst	6
1 De gevaren van rechtsextremisme	11
2 Rechtsextremisme: een werkdefinitie	16
3 Kenmerken hedendaags extreemrechts	17
4 Radicalisering	22
5 Interventies	25
Bibliografie	28

Proloog

Iedereen die de afgelopen jaren de ontwikkelingen op extreemrechts heeft bijgehouden, weet dat die onlosmakelijk verbonden zijn met internetcultuur. Laat ons daarom beginnen met een stukje internetfolklore. In internetjaren was het lang, lang geleden. 2014, het jaar dat #GamerGate opkwam. #Gamergate was een tegenreactie op progressieve activisten die pleitten voor gelijkheid, inclusie en respect in games en de gamingindustrie. #Gamergate begon als een antifeministische beweging van boze gamers die vonden dat gamen een exclusief terrein van mannen moest blijven. Maar de hashtag ontwikkelde zich tot een haatbeweging. De agressieve hetze jegens vrouwen in de gamingindustrie bereikte een kookpunt toen sommige van hen dood- en verkrachtingsbedreigingen ontvingen, gedox¹ werden en moesten onderduiken.

#GamerGate werd internetfolklore omdat het een definitieve breuk betekende met de naïeve aanname dat alle extremistische taal ironisch was. Internetcultuur staat namelijk bol van de ironie; er heerst een antagonistische, nihilistische trollcultuur². #Gamergate speelde zich grotendeels af op messageboard /pol/ van internetforum en beruchte trollsites, 4chan. Lange tijd werd dit board geclassificeerd als humoristisch, gevuld met trollen. /pol/ staat dan ook voor *politically incorrect* – en dat is het; hoe grover de uitspraken, hoe beter. 'Hitler had gelijk' werd in 2010 nog begrepen als ironie, een grapje met gitzwarte humor. Maar ironische haattaal en echte haattaal zijn in schrift niet van elkaar te onderscheiden. Is het oprecht extremisme of een parodie op extremisme? Er is dan ook een internet-adagium, *Poe's Law*, die stelt dat het onmogelijk is om bij extremistische taal online de intentie te kennen van de auteur zonder een duidelijke indicator zoals een knipogende smiley.

#Gamergate versterkte trollsites zoals 4chan: de site werd radicaler en degenen die die verschuiving niet waardeerden, keerden zich af van de site. Maar anderen, die wel achter de extremistische taal stonden, vulden de site aan. Extremisme is besmettelijk: iedereen die bleef hangen, zou ook gehard of geradicaliseerd worden (Phillips, 2016). #Gamergate zette de trend in voor de alt-right. Veel van de memes, ideeën en concepten in hedendaags rechtsextremisme vinden hun herkomst vanuit deze beweging die via 4chan en Reddit werden ontwikkeld en vervolgens via de meer klassieke sociale media zoals Twitter en Facebook naar het grote publiek werden verspreid.

---

¹ Doxing betekent het online publiceren van persoonlijke en privégegevens.

² Een *troll* is iemand die online mensen treitert om een reactie te ontlokken, voor de *lulz* (om te kunnen lachen).

Inleiding

Geweld met rechtsextremistisch motief is in de afgelopen zes jaar wereldwijd met 250 procent toegenomen (Global Terrorism Index, 2020). Ook in Nederland spreekt de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) van een 'opleving' van rechtsextremisme, deze is vooral online waar te nemen. In 2020 werd intensief internationaal contact onder rechtsextremisten waargenomen "waarbij zeer gewelddadige propaganda werd gedeeld" (AIVD, 2021). En extreme (online) content "kan mensen aanzetten tot radicalisering of zelfs tot geweld" (AIVD, 2020).

Om de gevaren te begrijpen van de hedendaagse rechtsextremistische ideologie moeten we daarom verder denken dan politieke partijen, formele organisaties en zelfs nationale grenzen. De offline impact van hedendaags rechtsextremisme kan alleen worden begrepen in de context van de online invloed. Hoe centraal de impact van het internet is in de ontwikkeling van rechtsextremisme is nog onvoldoende uitgekristalliseerd en er is nog onvoldoende waakzaamheid op en inzicht in de impact van de duistere elementen van internetcultuur op onze maatschappij (NTA, 2018). Deze verkenning van hedendaags rechtsextremisme is dan ook bedoeld om professionals, en andere geïnteresseerden die zich bezighouden met radicalisering, van inzichten te voorzien in de ideologie, organisatiestructuur, gewelds dreiging en het rekruterings- en radicaliseringsproces.

Er is gekozen voor kwalitatief onderzoek in de vorm van literatuuronderzoek. De benadering van het onderwerp kan binnen de constructivistische traditie worden geplaatst. Het traceren van ontwikkelingen in rechtsextremisme wordt gedaan aan de hand van gerenommeerde nieuwsbronnen zoals de *NOS*, *NRC*, *The New York Times*, *Washington Post* en *De Groene Amsterdammer* en rapporten van onder meer de AIVD, NCTV, Europol en OSCE. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van internationale academische literatuur om context te schetsen en betekenis te geven aan voorgenoemde input. Nederlandse academische literatuur over het onderwerp is relatief schaars. In beperkte mate worden ook directe bronnen online geraadpleegd. Omdat veel van deze verkenning internetcultuur betreft, zullen er ook verschillende termen voorbijkomen die in het dagelijks leven niet gebruikt worden behalve door de 'Extremely Online'. Hierna is zodoende een verklarende woordenlijst te vinden.

Hoofdstuk 1 gaat in op het gevaar van rechtsextremisme. Hoofdstuk 2 behelst een werkdefinitie van extreemrechts en hoofdstuk 3 licht een aantal kenmerken van hedendaags rechtsextremisme verder uit en toe. Hoofdstuk 4 gaat over de factoren van invloed op het radicaliseringsproces van rechtsextremisme en hoofdstuk 5 zal ten slotte suggesties doen voor interventies.

Verklarende woordenlijst

1488	Haatsymbool. 14 verwijst naar de veertien woorden van David Lane, een lid van de neonazi-groep The Order: “ <i>we must secure the existence of our people and a future for white children</i> ”. 88 verwijst naar de achtste letter van het alfabet, ofwel HH. Dat staat voor Heil Hitler. Het is een begrip dat in de Verenigde Staten wordt gebruikt door de alt-right, neonazi’s, anti-semitisten en anderzijds extreemrechts.
4chan	4chan is een internetforum. Het forum is de bron van veel extreme memes.
Accelerationistische stroming	Deze stroming tracht de liberale democratische rechtsorde te ondermijnen en destabiliseren zodat een burgeroorlog uitbreekt waaruit een witte etnostaat verrijst.
Alt-lite/alt-light	Rechtse activisten die het openlijke wit-suprematisme van de alt-right verwerpen. De alt-light omvat vrouwenhaat en xenofobie, verafschuwt ‘politieke correctheid’ en links.
Alt-right	Alt-right staat voor <i>alternative right</i> . Het is een politiek beladen term waarvan de definitie nog enigszins in ontwikkeling is. De alt-right is een veelkoppig monster, dat razendsnel verandert en interne tegenstrijdigheden kent. Over het algemeen wordt de alt-right beschreven als een losjes op digitale netwerken gebaseerde wit-suprematische groep. Ideologische invloeden zijn afkomstig van internetcultuur, Amerikaanse paleoconservatisme en racisme en Europees Nieuw Rechts.
Boogaloo Bois	Extreemrechtse anti-overheidsbeweging uit de VS. Nederlander Jaap-Willem L. sloot zich aan bij de beweging en werd in 2021 door de FBI gearresteerd.
Chad	Chad is een term voor een conventioneel aantrekkelijke man, vaak ook een <i>alfa</i> . De term wordt gebruikt bij incels en andere manosphere groepen.
Cisgender	Een term voor mensen die zich prettig voelen bij het geslacht waarmee ze geboren zijn. Het is een tegenhanger van de term transgender.
Cuck	Een afkorting van <i>cuckold</i> . In politieke context wordt de term in het extreemrechtse lexicon gebruikt om zwakke of vrouwelijke mannen aan de (volgens hen) linkerkant van het politieke spectrum aan te duiden.
Cultuurmarxisme	Neonazi’s en andere extreemrechtse bewegingen gebruiken deze (antisemitische) complottheorie al jaren als <i>buzzword</i> om de zogenaamde gevaren van de multiculturele samenleving, westerse zelfhaat, politieke correctheid en de seksuele revolutie te verklaren. Volgens zijn bestrijders

	een complot uit 1920 van Antonio Gramsci en de filosofen van de Frankfurter Schule.
Dog whistle	Wordt soms vertaald met hondenfluitjes; wel te horen door honden, niet door mensen. In politieke context is het een toespeling die alleen herkend wordt door ingewijden.
Discord	Discord is een digitaal platform dat gemaakt is voor het creëren van virtuele gemeenschappen. Discord was een tijdlang de chat-app voor de alt-right.
Deplorables	Een term uit de campagne van Hillary Clinton voor de Amerikaanse verkiezingen in 2016 die ze gebruikte voor een deel van de supporters van Donald Trump. Zij zijn racistisch, seksistisch, homofobisch, xenofobisch en islamofobisch.
Ecofascisme	Ecofascisten geloven dat de omvang van de menselijke bevolking niet alleen de natuurlijke hulpbronnen onder druk zet, maar ook dat massa's ontheemden een bedreiging zullen vormen voor de staats- en culturele stabiliteit in een schijnbaar onvermijdelijke wereld na klimaatverandering. Ze geloven dat het toelaten van migranten in 'witte' landen zelfmoord is (Darby, 2019).
Edgelord	Een zelfstandig naamwoord afkomstig van het bijvoeglijk naamwoord <i>edgy</i>. Beschrijft iemand die schokkende, extremistische en aanstootgevende taal gebruikt online, meestal op 4chan of 8chan/8kun.
Extremely online	De Extremely Online zijn mensen die nauwlettend betrokken zijn met internetcultuur.
Gab	Een sociaalnetwerksite bekend om zijn extreemrechtse gebruikers.
Giftige mannelijkheid	Een sociaal wetenschappelijke term die verwijst naar sociaal geconstrueerde houdingen over stereotiepe mannelijke genderrollen die worden gezien als gewelddadig, emotioneel, seksueel agressief en dominant.
Identitaire stroming	Identitaire bewegingen worden geassocieerd als neofascistisch omdat de Franse neofascistische beweging uit de jaren 60, Nouvelle Droite, wordt gezien als de geboortegrond. Alain de Benoist was de invloedrijkste ideoloog en zijn theorie over etnonationalisme – elke cultuur moet zijn eigen land hebben – is nog steeds te herkennen in gedachtegoed zoals de 'The Great Replacement'.
Incel(dom)	Incel staat voor <i>involuntary celibate</i> (= onvrijwillig celibetair). De term wordt voornamelijk geassocieerd met de subcultuur van misogynie mannen met een negatief zelf- en wereldbeeld.

Kek	Een online term met dezelfde betekenis als LOL of haha die wordt gebruikt door gamers. Sinds de Amerikaanse verkiezingen in 2016 is de Egyptisch god Kek, geportretteerd als Pepe the Frog, een symbool voor de alt-right.
Kekistan	Een fictief land bedacht door gebruikers van 4chan, waar de Egyptische kikkergod Kek wordt aanbeden. De inwoners leveren veldslagen met hun eeuwige vijand, de normies.
Lurkers	Mensen die lid zijn van een forum, maar niet reageren op berichten.
Manosphere	Een losse verzameling blogs, websites en fora waar gefrustreerde, veelal jonge, mannen zich beklagen over de politiek correcte, gefeminiseerde staat van de wereld. In de manosphere vind je mens rights activists (MRA's), pick-up artists (PUA's), en incels.
Men Going Their Own Way (MGTOW)	MGTOW is een mannenbeweging die ideologische onthouding van contact met vrouwen beoefent. Het is onderdeel van de <i>manosphere</i> .
Mens Right Movement (MRA)	Deel van de <i>manosphere</i> . Zij stellen dat niet vrouwen, maar mannen onderdrukt worden.
Meme	Een meme is een concept dat zich via het internet van persoon tot persoon in een hoog tempo verspreidt – het kan een afbeelding zijn, een uitspraak, een zinsnede, een gifje, eigenlijk zijn de opties eindeloos. Wanneer een meme een meme wordt is enigszins mysterieus maar herhaling blijkt een belangrijke factor, als iets <i>viral</i> gaat en dus velen malen wordt gedeeld, valt het al snel in de categorie meme.
Normie	Normie is een denigrerende term, ontstaan op 4chan, om 'normale mensen' te beschrijven: mensen die niet ge-red-pilled zijn, geen internetkennis hebben, en reguliere overtuigingen hebben.
Nouvelle Droite (European New Right)	Extreemrechtse politieke beweging uit Frankrijk met connecties met oudere fascistische groeperingen. Academics scharen de ideologie onder het fascisme.
Ok-handgebaar	Gecoöpteerd door de alt-right. Het handgebaar wordt geclassificeerd als een haatsymbool door de Anti-Defamation League, betekent <i>White Power</i> .
Overton Window	De overton window is een politieke theorie die stelt dat er een venster is van publiek geaccepteerd gedachtegoed die zich op een spectrum van onacceptabel naar beiden uitersten (radicaal links en rechts) bevindt. De theorie is dat dit venster kan worden verschoven door extreme uitingen te doen, waarna een wat minder extreme uiting acceptabeler wordt voor het grote publiek.
Paleoconservatisme	Paleoconservatisme is een politieke filosofie en variatie op conservatisme in de VS met nadruk op Amerikaans nationalisme, christelijke ethiek en traditioneel conservatisme.

Parler	Sociaalnetwerksite met microblogging. Alternatief Twitter geliefd bij extreemrechts.
Pepe the frog-meme	Pepe the frog is een stripfiguur afkomstig van de webstrip Boy's Club, die door gebruikers van 4chan, 8chan/8kun en Reddit in de loop der jaren een racistische en antisemitische betekenis heeft gekregen.
Pick Up Artists (PUA's)	Mensen die gebruik maken van psychologische/emotionele manipulatie en dwang om met zoveel mogelijk vrouwen seks te hebben.
Proud boys	Afkomstig uit de VS maar hebben ook een Nederlandse tak. Een extreemrechtse neo-fascistische organisatie die geweld promoot en enkel mannen toelaat.
QAnon	Een extreemrechtse complottheorie waarbij aanhangers geloven dat er een geheim wereldwijd netwerk is van regeringsfunctionarissen en andere elite die de wereld besturen (deep state). Het startte in 2017 in Amerika, maar in 2020 groeide het door in heel Europa, vooral in het VK en Duitsland. De theorie heeft zich verder ontwikkeld naar een minder uniform fenomeen met duidelijk Europese verbuigingen. Zoals het er nu uitziet, is het een gedecentraliseerd, groot en veelzijdig fenomeen, tegelijkertijd een complottheorie, een politieke beweging en een quasi-religie, met varianten die zijn afgestemd op verschillende subculturen en nationale contexten.
Reddit	Sociaalnetwerk- en nieuwswebsite, waarbij geregistreerde gebruikers berichten kunnen toevoegen in de vorm van een link, foto, video of eigen tekst. Wordt ook wel de 'voorpagina van het internet' genoemd.
Red-Pill(ing)	Een filosofie die verband houdt met de huidige neoreactionaire stroming. Neoreactionairen zien zichzelf als rasrealist en sekserealist wat betekent dat ze de 'natuurlijke' hiërarchische orde der dingen aanvaarden.
SJW	Staat voor Social Justice Warrior. Een denigrerende term voor progressieve activisten.
Shitposting	Het ironisch posten van iets dat voor de gemiddelde persoon als vreemd wordt gezien. Is vaak bedoeld om te beledigen, belachelijk te maken of amuseren.
Stacy	Een conventioneel aantrekkelijke vrouw, maar ook ijdel, egoïstisch en onbeschoft.
Stochastic terrorism	Openbare demonisering van een persoon of groep (meestal door een invloedrijke individu) die resulteert in een geweldsdaad (meestal een lone wolf). Hetgeen statistisch waarschijnlijk wordt geacht maar waarvan de details niet kunnen worden voorspeld.
The Great Replacement	Een omvolkingscomplottheorie die stelt dat westerse elites of Joden op grote schaal niet-westerse immigranten importeren met als doel de

oorspronkelijke witte bevolking te vervangen. Niet toevallig ook de titel van het manifest van de Australische schutter Tanner die massamoord pleegde in Christchurch, Nieuw-Zeeland.

The Jewish Question

Refereert naar het plan van de nazi's geformuleerd onder de noemer "the final solution to the Jewish question in Europe" – oftewel de systematische genocide van het Joodse volk. Door neonazi's ook wel de 'J.Q.' genoemd.

**Triple parentheses
((( )))**

Een antisemitische symbool dat wordt gebruikt bij namen van individuen met een Joodse achtergrond of organisaties van Joodse eigenaars. Zowel links als rechts staan drie haakjes om de betreffende naam.

Troll

Een *troll* is iemand die online mensen treitert om een reactie te ontlokken.

VKontakte (VK)

Een sociaalnetwerksite, doet amper aan moderatie. Populair bij rechtsextremisten.

White genocide

Een complottheorie die beweert dat immigratie en rassenintegratie wordt ingezet om de witte bevolking tot een minderheid te maken en uiteindelijk uit te laten sterven. Hierbij wordt anti-racisme gelijkgesteld aan anti-wit.

Wwg1wga

Where we go one, we go all. Een populaire leus van QAnon-aanhangers.

1 De gevaren van rechtsextremisme

Geweldsdreiging

Aanslagen in het buitenland lieten zien dat rechtsextremisme kan overgaan in terrorisme. Dat ons in Nederland een aanslag van formaat bespaard is gebleven, geldt voor terrorisme uit rechtsextremistische hoek net zozeer als voor die uit jihadistische hoek. Laat dat ons niet verblinden voor de reële mogelijkheid. Verschillende Nederlandse experts hebben dan ook al meerdere malen bevestigd dat een extreemrechtse aanslag in Nederland helemaal niet ondenkbaar is (NOS, 2020). Het dreigingsniveau is 'aanzienlijk' en een aanslag voorstelbaar (NCTV, 2020).

In Spanje beraamde een neofascist de moord op premier Pedro Sánchez en werd op 8 november 2018 gearresteerd. De verdachte wilde naar verluidt wraak voor de plannen van premier Sánchez om de overblijfselen van de rechtse dictator Francisco Franco op te graven. Slechts twee dagen eerder, op 6 november 2018, werden zes rechtsextremisten gearresteerd in Frankrijk wegens een complot om president Emmanuel Macron te vermoorden. Vier dagen daarvoor, op 2 november, werd een rechtsterroristisch complot ontdekt in London. In de VS kwamen bij een schietpartij bij de synagoge Pittsburgh Tree of Life op 27 oktober 2018 elf mensen om het leven en raakten zeven anderen gewond. Het werd uitgevoerd door een uitgesproken rechtsextremist en geassocieerd als de dodelijkste daad van antisemitisch geweld in de geschiedenis van de VS (Koehler, 2019).

Ook waren er twee extreemrechtse aanvallen in Duitsland die niet werden geassocieerd als terrorisme maar wel drie levens kostten. Verder vond op 15 maart 2019 in Christchurch de grootste massaschietpartij ooit in Nieuw-Zeeland plaats. Ook de aanslagen in Poway, VS, 27 april, El Paso, VS, 3 augustus, Bærum, Noorwegen, 10 augustus, en Halle, Duitsland, 29 oktober vonden plaats in 2019 (Europol, 2020).

Vincent T. uit Doornenburg, oprichter van de Anti Terreur Brigade (ATB) werd op 15 november 2019 veroordeeld voor het voorbereiden van een terroristische aanslag en verboden wapenbezit. Op 19 februari 2020 was er een aanslag in Hanau, Duitsland welke 10 doden eiste en in mei en juni 2020 vonden 2 mensen de dood in de zogenaamde 'Boogaloo killings' in Californië. In oktober 2020 werden twee Nederlandse leden van de extreemrechtse terroristische organisatie The Base aangehouden. Een van hen werd verdacht van het beramen van een aanslag op premier Rutte (NOS, 2021). Tijdens de avondklokrellen, die van 23 tot 26 januari 2021 op verschillende plekken in Nederland plaatsvonden, werd door diverse media gesignaleerd dat extreemrechts ook aanwezig was. En de FBI arresteerde een Nederlands lid van de extreemrechtse Boogaloo Bois in Virginia in maart 2021 (Ramdharie, 2021).

Er is volgens de AIVD dan ook reden tot bezorgdheid over de mogelijkheid van radicaliserende individuen in Nederland, zo is te lezen in haar meest recente rapport 'Terroristische aanslagen door rechtsextremisten zijn in Nederland op dit moment mogelijk' (AIVD, 2021).

Onderschatten van het gevaar

Een van de gevaren van rechtsextremisme is dat het gevaar wordt onderschat. Het algemene patroon van geweld en terrorisme van extreemrechts wordt in Europa vooralsnog gekenmerkt door vrij frequente incidenten, maar met een laag aantal dodelijke slachtoffers. Deze incidenten werden nogal eens overschaduwd door grootschalig jihadistisch terrorisme dat veel slachtoffers eiste in de afgelopen twee

decennia. Hoewel in de Nationale Contraterrorisme Strategie 2016-2020 staat dat rechtsextremisme de bijzondere aandacht heeft van de NCTV stelt zij dat het “niettemin in de beeldvorming vaak ondergesneeuwd raakte door het jihadisme” (NCTV, 2016). Dat leidde ertoe dat extreemrechts geweld laag op de veiligheidsagenda kwam te staan. Volgens de AIVD kan men zelfs spreken van een ‘grote blinde vlek’ (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2020).

De blinde vlek-classificatie van de AIVD wordt ook bevestigd door de regelmatige miskening van rechtsextremistische motivatie achter een geweldsdaad en de problemen met de definiëring van terrorisme als het gaat om extreemrechts geweld. Er zijn andere misdrijven die aan het extreemrechtse terrorisme label voldoen maar niet als zodanig worden geclassificeerd. De verschillende rechtssystemen in de EU-lidstaten hebben invloed op de rapportage aan Europol. Zo werden de aanslagen gepleegd door Anders Breivik op 22 juli 2011 in Noorwegen door Europol niet geclassificeerd als extreemrechts geweld. Europol claimde dat suggesties in open bronnen dat de aanslagen daden waren van extreemrechts terrorisme, of banden hadden met extreemrechtse groeperingen in de EU, “niet werden onderbouwd” (Europol, 2012).

In Engeland wordt extreemrechts terroristisch geweld vaak *hate crime*³ genoemd, een begrip dat het Nederlandse rechtssysteem niet kent. Het label terrorisme wordt vaak pas toegekend als de dader behoort tot een groep die de bevolking angst wil aanjagen. De Engelse rechtsextremistische daders behoorden vaak niet tot een rechtsextremistische groepering – veel rechtsextremistische terroristen opereren individueel, mede gebaseerd op hun ideologie – waardoor een politiek-ideologische doelstelling moeilijker te bewijzen is (Koehler, 2019). In de praktijk was het bewijzen van een haatmisdrijf in die gevallen vaak wel haalbaar. Haatmisdrijf, moord of massamoord zijn juridisch behapbaardere termen, hetgeen kan leiden tot onderrapportage van terrorisme (Koehler, 2019).

Deze onderrapportage herbergt het risico dat deze incidenten als uitzonderlijke gevallen worden gezien. Terwijl ze juist een trend lijken neer te zetten voor een nieuwe generatie extreemrechtse terroristen; ze opereren alleen, maar zijn met elkaar verbonden via virtuele gemeenschappen op internet, waar meerdere individuen zijn geïnspireerd om de modus operandi van hun rolmodellen na te bootsen, of te overtreffen, in massamoord.

Polarisatie en dreiging voor de democratische rechtsorde

Extreemrechts speelt polarisatie in de kaart en ondermijnt de democratische rechtsorde door haat te zaaien, bevolkingsgroepen te demoniseren en intimideren of een sfeer van angst te creëren. Er zijn in Nederland individuen en groepen die dit gedachtegoed trachten tot gemeengoed te maken, “men wil

---

³ Een haatmisdrijf is een criminele daad die gemotiveerd wordt door vooringenomenheid van de dader tegen de (veronderstelde) groepsidentiteit van het slachtoffer.

bereiken dat een culturele omwenteling plaatsvindt naar een maatschappij waarin racisme normaal is” (NCTV, 2018).

Communicatiewetenschapper Stephanie Hartzell conceptualiseert een significant deel van het hedendaags rechtsextremisme dan ook als een retorische brug tussen *white supremacy* en de mainstream (Hartzell, 2018). Verschillende deskundigen wijzen op een variatie aan strategieën waarmee die retorische brug wordt geslagen, waaronder: *intellectualiseren*, *ironie*, *dog whistles* en het verschuiven van ‘*de overton window*’.

1 Intellectualiseren

Extremistische taal wordt soms in een 'intellectueel' jasje gehesen om het van een laagje legitimiteit te voorzien, dat intellectuele zit hem in het taalgebruik, in het gebruik van academische titels en het gebruik van (pseudo)wetenschappelijke literatuur. Een voorbeeld is te vinden op het extreemrechtse online magazine Breitbart. Zij stellen dat degenen die zich identificeren met de alt-right niet racistisch zijn, maar eerder "onbeschaamd een nieuwe identiteitspolitiek omarmen die prioriteit geeft aan de belangen van hun eigen demografie". (Armor, 2018). Een ander voorbeeld was Yernaz Ramautarsings⁴ opmerking die in 2016 tot ophef leidde over "IQ-verschillen tussen volkeren is wetenschappelijk bewezen" (EenVandaag, 2018).

Eén van de meest populaire figuren die in verband wordt gebracht met dit fenomeen is Jordan Peterson. Een Canadese professor klinische psychologie wiens omstreden YouTube-kanaal aan populariteit won na zijn verzet tegen een wetsvoorstel om transpersonen toe te voegen aan de groepen tegen wie het illegaal is te discrimineren. De online subcultuur waar Peterson vaak onder wordt gebracht wordt de 'Intellectual Dark Web' genoemd – andere bekende namen die hier vertoeven zijn onder andere Sam Harris⁵ en Ayaan Hirsi Ali⁶. In zijn bestseller *12 Rules for Life* onderbouwt Peterson zijn claim dat de wereld is verdeeld tussen winnaars en verliezers met een verhandeling over de hiërarchische ordening van kreeften. De strijd op leven en dood van de zeedieren is volgens de professor een model van de menselijke samenleving. Veelal wordt voor dit intellectualiseren gebruik gemaakt van evolutionaire psychologie, biologisch determinisme en sociaal Darwinisme. Zo wordt de kreeftanalyse dan ook geclassificeerd als sociaal darwinisme; een autoritair wereldbeeld dat overheersing naturaliseert door hiërarchie in het weefsel van het bestaan te verweven (Fluss, 2017).

2 Ironie

---

⁴ Yernaz Ramautarsings was de nummer 2 in Amsterdam voor het FvD tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2018.

⁵ Sam Harris is een neurowetenschapper maar staat bekend als publieke intellectueel die publiceert over religie en atheïsme. Hij deed omstreden uitspraken over de islam en hij heeft een populaire controversiële podcast.

⁶ Ayaan Hirsi Ali is een Nederlands-Amerikaanse publicist van Somalische afkomst. Ze werd in Nederland bekend als tweede kamerlid van de VVD. In 2004 maakte ze samen met Theo van Gogh de film *Submission*. Na de moord op van Gogh en bedreigingen aan haar eigen adres is Hirsi Ali geëmigreerd naar de VS. Alwaar ze een publieke intellectueel werd bekend om haar anti-islam sentimenten.

Online subculturen staan bol van de ironie in de vorm van memes, interne referenties en *inside jokes*. Het antagonisme dat internetcultuur deels kenmerkt uit zich dan ook wel eens in ironische haattaal. Maar ironische en echte haattaal zijn in schrift niet van elkaar te onderscheiden. Voor rechtsextremisten is dit kenmerk van internetcultuur een handige om zichzelf onschadelijk te tonen. Het wordt gebruikt om het vertrouwen in hun critici te ondermijnen ('linkse media reageren altijd zo overtrokken' – 'het was maar een grapje') en het stelt mensen in staat om een echte toewijding aan extreemrechtse ideeën af te wijzen terwijl ze ze toch omarmen (Wilson, 2017).

3 Dog whistles

Een ander retorisch middel is dog whistles. De impliciete lading van dog whistles kan altijd ontkend worden, waardoor de gebruikers normoverschrijding kunnen ontkennen en moderatie van socialemediabedrijven kunnen ontwijken. Bovendien komen de gebruikers van de dog whistle in de ogen van mensen die de dog whistle niet herkennen, niet als extreem over. Hierdoor is er meer tolerantie voor hun opvattingen en zijn mensen sneller bereid om naar ze te luisteren.

Om het concept van een dog whistle uit te leggen wordt vaak naar het klassieke voorbeeld van 'The Southern Strategy' gerefereerd. Dit was een verkiezingsstrategie van de Republikeinse Partij om de politieke steun onder witte kiezers in het zuiden te vergroten door een beroep te doen op racisme. Lee Atwater was een bekende campagne adviseur die in 1981 werd geïnterviewd en hij zette de strategie als volgt uiteen.

You start out in 1954 by saying, "Nigger, nigger, nigger." By 1968 you can't say "nigger"—that hurts you, backfires. So you say stuff like, uh, forced busing, states' rights, and all that stuff, and you're getting so abstract. Now, you're talking about cutting taxes, and all these things you're talking about are totally economic things and a byproduct of them is, blacks get hurt worse than whites.... "We want to cut this," is much more abstract than even the busing thing, uh, and a hell of a lot more abstract than "Nigger, nigger." (Lamis, 1984)

Regelrechte racistische retoriek is niet langer acceptabel voor het brede publiek, dus die terminologie kan niet worden gebruikt bij een politieke campagne. Om toch racisten aan te trekken moet er daarom in bedekte termen over worden gesproken. Het probleem, en tegelijkertijd de definiërende eigenschap, van dog whistles is dat het vrijwel onmogelijk is om vast te stellen of bepaalde taal een (bewuste) dog whistle is (Olasov, 2016).

4 De overton window

De overton window is een theorie die stelt dat er een venster is van algemeen geaccepteerd gedachtegoed dat zich op een spectrum van onacceptabel naar beiden uitersten (radicaal links en rechts) bevindt. De theorie is dat dit venster van wat acceptabel wordt geacht kan worden

verschoven door extreme uitingen te doen, waarna een wat minder extreme uiting acceptabeler wordt voor het grote publiek. Bijvoorbeeld als een politicus oproept tot het vernietigen van een volk lijkt de politicus die dat volk buiten de landsgrenzen wil houden een stuk gematigder. “Waar je vroeger al een veroordeling aan je broek had als je ‘vol is vol’ riep, kom je nu met veel meer weg” (Bahara, 2021). “Uitlatingen die je in 2002 in het hoekje van extreemrechts zou plaatsen, komen nu gewoon op Twitter en Facebook voorbij. Rechtsextremistisch gedachtegoed, het dehumaniseren van bevolkingsgroepen, is mainstream geworden” (NOS, 2020).

Elementen van rechtsextremisme worden breder gedragen dan andere vormen

Ten slotte geldt voor rechtsextremisme iets dat voor jihadistisch extremisme niet geldt: het is niet moeilijk om over jihadistisch extremisme te zeggen dat we het verkeerd en eng vinden, rechtsextremisme daarentegen, is minder makkelijk te veroordelen. Hoogleraar Matthew Feldman van het Centrum voor de Analyse van Radicaal Rechts stelt dan ook dat de visie van radicale islamisten hooguit “1 of 2 procent van de bevolking aanspreekt” (Daems, 2019). Uit onderzoek van *De Groene Amsterdammer*, *Algemeen Dagblad* en de Utrecht Data School (Boeschoten & Ven, 2019) blijkt dat 51 van de 100 meest zichtbare Nederlandse Twitteraccounts van (extreem)rechtse signatuur zijn. Daarbij zijn 13 van die 100 rechts-conservatief en welgeteld 4 van die 100 hangen een links wereldbeeld aan.

Er is dus een flink deel van de bevolking dat zich identificeert met de (extreem)rechtse agenda. “Iedereen vindt jihadisten slecht, maar met radicaal- en extreemrechts is die lijn veel lastiger te trekken”, aldus rechtsextremisme onderzoeker Nikki Sterkenburg (NOS, 2020).

2 Rechtsextremisme: een werkdefinitie

Vooropgesteld: de ideologie van extreemrechts is zo gevarieerd als zijn aanhangers. Het is een complex, eclectisch, internationaal en – onder invloed van internetcultuur – een zeer snel evoluerend fenomeen. Politicoloog en extremisme-expert Cas Mudde benadrukt dan ook dat een echt academisch consensus uitblijft over wat de beweging definieert (2019, p. Intro). De NCTV en de AIVD baseren hun beschrijving van extreemrechts zodoende op een werkdefinitie, in plaats van op een sluitende juridische. Zij rekenen onder denkbeelden van extreemrechts de volgende: “vreemdelingenhaat (inclusief: antisemitisme en antimoslims), haat jegens vreemde (cultuur)elementen en ultranationalisme” (NCTV, website: definities). De definitie van rechtsextremisme-expert Jaap Donselaar voegt aan die kenmerken een hang naar het autoritaire toe (Wagenaar, 2020). Een vierde kenmerkend element blijkt uit definities van politicoloog Elisabeth Carter en cultuurwetenschapper Ico Maly; een verzet tegen de fundamentele waarden van de liberale democratische rechtsorde (Mudde, *The Populist Radical Right: A Reader*, 2016, Maly, 2018). Maly noemt het ‘antiverlichting’ – een hang naar een samenleving niet gebaseerd op universele mensenrechten, een verlichte democratie of idealen als gelijkheid en vrijheid (Maly, 2018). Het laatste kenmerk gaat over hoe internet en sociale media worden gebruikt om rechtsextremistisch geweld te verheerlijken of te bagatelliseren; “oproepen tot geweld, intimideren, bedreigen en rekruteren voor en mobiliseren tot geweld” (NCTV, 2018).

Een te benadrukken subcategorie die valt onder de kenmerken ‘afkeer tegen het vreemde’ en ‘voorkeur voor het eigene’ zijn misogynie en mannelijk suprematisme respectievelijk. Mannelijk suprematisme en misogynie zijn fundamenteel onderdeel van hedendaags extreemrechts (Maly, 2018, Hawley, 2017, Southern Poverty Law Centre, Mudde, 2019, NCTV, 2018). Mannelijk suprematisme zit in het DNA van het hedendaags rechtsextremisme, het was fundamenteel voor het ontstaan van de beweging, het is inherent deel van de ideologie en het dient als een effectief rekruteringsmiddel.

Werkdefinitie van extreemrechts:

- **Afkeer van het vreemde** (vreemdelingenhaat, homofobie, transfobie, racisme, de ‘elite’. **Misogynie** kan hieronder worden geschaard).
- **Oriëntatie op het eigene** (nationalisme, wit suprematisme, ‘het volk’ – antoniem elite; **Mannelijk suprematisme** kan hieronder worden geschaard).
- **Hang naar het autoritaire.**
- **Verzet tegen de fundamentele waarden van de liberale democratie** zoals universele mensenrechten, gelijkheid en vrijheid.

En het **verheerlijken van geweld.**

3 Kenmerken hedendaags extreemrechts

Hoewel de hedendaagse vorm van rechtsextremisme veelal in de plaats is gekomen van traditionele groepen wil dat nog niet zeggen dat de 'klassieke' extreemrechtse groepen zijn uitgestorven. De Anne Frank Stichting verdeelt deze klassieke rechtsextremistische formaties grofweg in twee stromingen (die overigens ook beïnvloed zijn door internetcultuur). Enerzijds zijn er de 'identitaire formaties', deze streven naar een ideaal van een homogeen Nederlands volk binnen het gebied waar dit volk historisch gezien is gevestigd, het eigene en het vreemde wordt gescheiden op basis van cultuur en taal. Anderzijds zijn er de 'neonazistische formaties' – zij onderscheiden zich van identitaire formaties door het 'eigene' en het 'vreemde' te definiëren vanuit biologisch-racistische kenmerken (Wagenaar, 2020).

Rechtsextremistische formaties in Nederland

1	Anti Terreur Brigade (ATB)	11	Identitair Nederland	21	Rechts in Verzet
2	Aryan Strike Force	12	Identitair verzet	22	RVF Nederland
3	Blindfolded/Flatlander	13	Kameraadschap Noord-Nederland	23	Stop Antifa Terreur
4	Blood & Honour Nederland	14	Landstorm Nederland	24	Stormram
5	Casuals United Nederland	15	Natsjonalisten Fryslan	25	Volksverzet
6	Crew38	16	Nederlandse Volks-Unie	26	Voorpost
7	Erkenbrand	17	Neerlands Patriottisch Front	27	Wakker Rotterdam
8	Flatlander	18	Nijmegen Rechtsaf	28	Young Activist Together
9	Geuzenbond	19	Pegida	29	Zuidwest Rascal Crew 18
10	Hammerskins	20	Proud Boys NLD	30	Zwarte Piet Actiegroep

Bron: Monitorproject 'Racisme, Antisemitisme en Extreemrechts Geweld in Nederland' (Wagenaar, 2020)

Maar groepen zijn minder belangrijk geworden. Er is juist veel activiteit buiten de bekende groepen om (NCTV, 2018). Maly beschrijft hedendaags extreemrechts als een "organisch, complex en los geconcentreerd netwerk, gemodelleerd naar de structuur van een digitaal netwerk; er zijn connecties tussen de verschillende punten maar niet noodzakelijk in een directe lijn" (Maly, 2018). Hedendaags rechtsextremisme is een veelkoppig monster dat dankzij het tempo van het internet razendsnel verandert en interne tegenstrijdigheden kent. Het verder uit- en toelichten van een aantal concepten die in hedendaags rechtsextremisme een belangrijke rol spelen dient om meer inzicht in, en grip op, de dreigende elementen te krijgen die het verdienen serieus te worden genomen.

Alt-right

'Alt-right' is een politiek beladen term waarvan de betekenis nog in ontwikkeling is. Over het algemeen wordt de alt-right beschreven als een losjes op digitale netwerken gebaseerde wit-suprematische groep en het wordt vaak geassocieerd met de VS. De ideologische invloeden zijn afkomstig van internetcultuur, Amerikaanse paleoconservatisme en racisme en Europees Nieuw Rechts (Lyons, 2017). Hoewel de bewegingen nationaal zijn – Trump en de alt-right, Alternative für Deutschland en Pegida, Le Pen en

Génération Identitaire, het Vlaams Belang en de N-VA – zijn ze in werkelijkheid beter te begrijpen als effecten van een globaal fenomeen (Maly, 2018).

Een tekenend voorbeeld is de reactie op de antiracistische protesten die voortkwamen uit de Black Lives Matter-beweging in de Verenigde Staten. Na George Floyd's dood door toedoen van politiegeweld ontstond een wereldwijde protestgolf tegen racisme. Ook in Nederland vonden onder het motto 'Black Lives Matter' demonstraties plaats. Er ontstond tegelijkertijd een fel debat over in Nederland aanwezige standbeelden van mensen die een gewelddadig verleden hadden in de koloniale tijd, vooral Jan Pietersz Coen. Deze demonstraties en het ter discussie stellen van beelden zorgden voor reacties vanuit het extreemrechtse veld, waarbij leuzen als 'All Lives Matter' en 'White Lives Matter' werden gebruikt (Wagenaar, 2020). De NCTV noemt de alt-right, naast het anti-islamgedachtegoed, dan ook de belangrijkste ideologische drijfveer van Nederlands extreemrechts (NCTV, 2018).

Beeldtaal

Hoewel er wordt ingezet op normalisering is de kans dat iemand te koop zal lopen met zijn of haar extreemrechtse gedachtegoed nochtans vrij klein. Er zijn groepen die zich expliciet uitdossen in een soort uniform – de Proud Boys dragen een zwart-geel poloshirt en de Boogaloo Bois Hawaii shirts – maar de extreemrechtse mode van nu is expres bedrieglijk normaal en onopvallend. En activisten combineren hun extreemrechtse leven met een baan en een uitgebreid sociaal leven (Elan, 2020, Sterkenburg, 2021, Mooney, 2021, Feldman, 2017). Voorheen waren ze nog simpel te herkennen aan Nazisymbolen, kaalgeschoren hoofden of KKK-gewaden. Hoe kunnen we ze nu herkennen?

Memes. Richard Spencer, zelfverklaard oprichter van de alt-right, zegt dat de opmars van de alt-right resultaat was van 'meming the hell out of them' (Maly, 2018). Zoals eerder gesteld staat internetcultuur

Figuur 1 Pepe the Frog

bol van de ironie. Maar een ander kenmerk van internetcultuur is beeldtaal. Dit resulteert vaak in memes in de vorm van afbeeldingen. En memes zijn geenszins een uitzondering als het aankomt op *Poe's Law*. In hoeverre de symboliek van memes als dog whistle worden ingezet of ironisch worden bedoeld blijft moeilijk te onderscheiden. Een aantal symbolen die worden gedragen tijdens protesten of rellen zijn klassieke symbolen – in de VS de confederatievlag en in Duitsland de Reichskriegsflagge – maar er zijn vooral nieuwe symbolen.

Een van die symbolen is de vlag van Kekistan en Pepe the Frog – een verwijzing naar een in kikkervorm afgebeelde Egyptische god (Kek). Vrijwel elk boek over het hedendaags rechtsextremisme begint dan ook met Pepe the Frog. Pepe the Frog werd het publieke bewustzijn in gekatapulteerd toen zijn naam werd geroepen naar Hillary Clinton tijdens een verkiezingsbijeenkomst in 2016. Pepe is geannexeerd door de alt-

right en tot haatsymbool gemaakt. Dat Pepe the Frog als symbool wordt gebruikt door de alt-right is tekenend voor de beeldtaal van internetcultuur. Tijdens carnaval in Oeteldonk (de naam die Den Bosch tijdens carnaval draagt) is de kikker een veel gezien symbool. In 2017 was Thierry Baudet in Den Bosch om campagne te voeren en droeg zo'n kikker op de schouder. Online werd door de alt-right hard gejuicht (Kouwenhoven & Adriaanse, 2017). Dat de alt-right het opvatte als signaal is niet los te zien van de context. Dit was niet voor het eerst dat Baudet zichzelf in verband bracht met de alt-right. Zo kwam hij eerder in opspraak door zijn vijf uur durende ontmoeting met de racistische intellectuele inspirator van de alt-right, Jared Taylor (NOS, 2017). Het is net zo goed voor te stellen dat Baudet zich simpelweg aan de traditie van Oeteldonk hield, dat is het verraderlijke aan dog whistles. Maar als het een dog whistle was, was het dus een succesvolle.

Misogynie en mannelijk suprematisme

23 mei, 2014, rond half negen 's ochtends ziet een voorbijganger de 22-jarige Elliot Rodger in een geparkeerde auto, achter een laptopscherm. Nog voordat hij die ochtend de auto instapte had Rodger al drie moorden op zijn geweten. Zijn twee huisgenoten en een vriend werden later door politie aangetroffen in een bloedbad in Rodgers appartement – om het leven gebracht door talloze steekwonden.

In de auto legt hij de laatste hand aan een 137 pagina's tellende manifest en een video die hij zou betitelen met 'Retribution'. Rodger post de video op YouTube om 9:17 uur en stuurt zijn 137 pagina's tellende manifest om 9:18 uur naar zijn therapeut. Om 9:27 uur kwam het eerste bericht binnen van geloste schoten in Isla Vista, California. De massaschietpartij in Isla Vista kostte nog eens drie mensen het leven en verwondde veertien anderen.

Rodgers manifest getuigde van een woede en wrok die zich vooral manifesteerde als misogynie – de haat voor, verachting van, of bevooroordeeldheid jegens vrouwen. Hij zag zijn acties alshet een oorlog tegen alle vrouwen en de mannen waar zij toe aangetrokken zijn; "[I will] slaughter them like the animals they are."

Zijn misogynie deed overigens niet onder aan zijn (geïnternaliseerde) racisme, zo is in Rodgers manifest ook te lezen: "I saw a young couple sitting a few tables down the row. The sight of them enraged me to no end, especially because it was a dark-skinned Mexican guy dating a hot blonde white girl." Rodgers moordpartij eindigde pas toen hij zichzelf doodschoot voordat hij kon worden gearresteerd.

Vanwege zijn uitgesproken misogynie zou Rodger bekend worden als de 'originele' incel en de eerste alt-right moordenaar (Southern Poverty Law Centre). Zijn (video)manifest zorgden dat zijn nalatenschap zou overleven en nog menig (massa)moordenaar zou inspireren. Zo plaatste Canadees Alek Minassian op 23 april 2018 – vlak voor hij met een bus een menigte in Toronto in zou rijden en 10 mensen vermoordde – op Facebook de boodschap: "The Incel Rebellion has already begun! We will overthrow all the Chads and Stacys! All hail the Supreme Gentleman Elliot Rodger!"

Veelal wordt er naar het misogyne en antifeministische deel van het internet gerefereerd als de *manosphere*. De manosphere is een losse verzameling blogs, websites en fora waar, vaak jonge, mannen zich beklagen over de zogenaamde politiek correcte en gefeminiseerde staat van de wereld. Er zijn incels (Involuntary Celibates), mens rights activists (MRA's), pick-up artists (PUA's) en Men Going Their Own Way (MGTOW's) te vinden. Incels zijn waarschijnlijk de beruchtste subcultuur in de manosphere omdat ze nogal eens dodelijk zijn gebleken (zie tekstkaders). De heersende overtuigingen en ideeën in de manosphere worden gekenmerkt door mannelijk suprematisme. Mannelijk suprematisme bestaat, onder andere, uit de aanname dat vrouwen genetisch minderwaardig, manipulatief en dom zijn. Vaak reduceert het vrouwen

tot hun reproductieve of seksuele functie – waarbij seks iets is dat vrouwen mannen verschuldigd zijn en dat hen kan of zelfs moet worden afgedwongen.

"Westerse vrouwen behoren simpelweg toe aan westerse mannen. Het mantra 'baas in eigen buik' is onzin en leidt alleen tot een lage vruchtbaarheid. Vind jij dat je als westerse man een vrouw niet kan toe-eigenen of wil je haar niet bevruchten? Bedenk je dan dat er eindeloze horden derdewereldmannen klaar staan om dat voor jou te doen." Via NCTV, Website Erkenbrand (30/09/2016) – Rassenvermenging als wapen

Chris Harper-Mercer vermoorde negen mensen op 1 oktober 2015, hij noemde Elliot Rodgers massamoord zijn inspiratie in zijn manifest. William Atchison vermoorde twee mensen en zichzelf op 7 december 2017, hij had het pseudoniem "Elliot Rodger" gebruikt op een aantal fora. Nikolas Cruz vermoordde 17 mensen op 14 oktober 2018 met zijn schietpartij in de Stoneman Douglas Highschool in Parkland. Cruz plaatste het bericht "Elliot Rodger will not be forgotten". 24 februari 2020, in Toronto, was er een machete-aanval in een massagesalon. Dit was de eerste dader wiens male supremacist motief leidde tot een veroordeling voor terrorisme. Armando Hernandez Jr opende vuur op 'stelletjes' in Arizona op 20 mei 2020. Hij werd gearresteerd voordat hij te grote schade kon aanrichten, de drie gewonden hebben het allemaal overleefd. Tijdens zijn rechtszaak identificeerde hij zichzelf als incel.

De NCTV stelt dat de Nederlandse rechtsextremistische scene vanouds een mannenbolwerk was maar dat zich steeds meer vrouwen aansluiten. De NCTV noemt Het Studiegenootschap Erkenbrand de uitzondering op de regel en verbindt dit met de antifeministische sentimenten die het Studiegenootschap uitdraagt. Maar, hoewel begrijpelijk, is het onjuist aan te nemen dat misogynie, seksisme en antifeminisme vrouwen ervan weerhoudt zich aan te sluiten bij dergelijke groepen. Extreemrechtse influencers die het hedendaagse extreemrechts mede vorm geven door antifeministische en vrouwonvriendelijke sentimenten te delen met hun publiek zijn vaak vrouwen. Tara McCarthy, Lauren Southern en Lana Lokteff bijvoorbeeld. Candace Owens werd door de schutter van de Christchurchaanval in zijn manifest aangehaald als inspiratiebron. Vrouwen laten zich dus niet weerhouden door de misogynie inhoud van een ideologie.

The Red-Pill filosofie

De rode pil waaraan The Red-pill filosofie refereert is afkomstig uit een scene uit de film *The Matrix*. De hoofdpersoon, Neo, moet kiezen tussen de rode en de blauwe pil. Als hij de blauwe pil slikt leeft hij door in een illusie. Deze is makkelijker, minder confronterend dan de waarheid. Maar als hij de rode pil kiest, kiest hij voor de waarheid. Mensen die de rode pil hebben geslikt zien dus de ongemakkelijke 'waarheid'. In de context van de manosphere is de Red Pill een complottheorie die stelt dat in werkelijkheid de wereld een matriarchaat is met de bedoeling om mannen te onderdrukken. Hoewel de Red-pill filosofie afkomstig is uit de manosphere wordt deze tegenwoordig breder ingezet dan alleen op de 'waarheid' over vrouwen en daten. Het is tegenwoordig een filosofie die verband houdt met de algehele neoreactionaire stroming (Maly, 2018). Neoreactionairen zien zichzelf als rasrealist en sekserealist wat betekent dat ze de 'natuurlijke' hiërarchische orde der dingen aanvaarden. Het wordt ook ingezet als een werkwoord. Je kan

iemand 'red-pillen' – dan confronteer je diegene met de 'waarheid' – en je kan ge-red-pilled zijn – dan heb je onder ogen gezien wat de 'ongemakkelijke werkelijkheid' echt is.

Complotdenken

Hedendaags rechtsextremisme had ook al voor de pandemie een hang naar complottheorieën (Perlstein, 2017). De theorieën over 'cultuurmarxisme', 'QAnon' en 'The Great Replacement' zijn de meest populaire. Maar door de pandemie veroorzaakte angst, onzekerheid, ondergangsfantasieën, eenzaamheid en sluimerende xenofobie vormen een vruchtbare bodem voor nieuwe versies (Buuren, 2020).

Extreemrechtse groepen maken opportunistisch gebruik van de aanhoudende pandemie om hun bewegingen en ideologieën te propageren. Ze gebruiken de crisis om zich te richten op minderheidsgemeenschappen, complottheorieën te promoten en op te kunnen roepen tot extreem geweld (Buckingham & Alali, 2020). Bepaalde rechtsextremistische groepen zien het als een uitgelezen kans om te rekruteren en radicaliseren. Via Telegram-kanalen wordt gesproken over hoe politieke munt te slaan uit de coronacrisis. Vooral de 'accelerationistische' stroming binnen extreemrechts – zij hopen op een burgeroorlog waaruit een witte etnostaat zal verrijzen – put inspiratie uit de situatie (Buuren, 2020).

"Onze boodschap moet zijn dat niet het coronavirus, maar het systeem verantwoordelijk is voor alles wat fout gaat. Des te meer destabilisatie, des te meer mensen we rijp kunnen maken voor onze ideeën. Nu alles wankelt, is het moment gekomen om door te drukken."

Bericht in een extreemrechtse Telegramgroep (Buuren, 2020)

Opportunistische inzet van progressieve waarden

Een laatste kenmerk is een strategie die door populistisch rechts al vaker werd ingezet; linkse standpunten om extreemrechtse ideologie te rechtvaardigen en linkse activisten te rekruteren. Denk aan progressieve waarden zoals gelijkheid, homorechten en godsdienstvrijheid om xenofobische (met name anti-islam) retoriek te bestendigen (Duina & Carson, 2019). In 2020 was er een aanhoudende toename van activisten die het label 'eco-fascist' gebruiken (Mulhall & Khan-Ruf, 2021). Zorgen over ecologie wordt in de regel verbonden aan links politiek activisme maar de schutters van zowel Christchurch, Nieuw-Zeeland als El Paso, VS legden hun activisme in hun manifesten uit mede als zorg voor het milieu. "Kill the invaders, kill the overpopulation and by doing so save the environment", schreef de Christchurchschutter in zijn manifest. Of een andere zin die opduikt in extreemrechtse memes en op de neonazistische website The Daily Stormer: "Save trees, not refugees". Onlangs concludeerde de politie in Victoria, Australië dat rechtsextremistische groepen de woede over Covid-19-lockdowns uitbuiten om Australiërs in welzijns- en alternatieve medische kringen te radicaliseren om wit-superioriteitsdenken over te nemen (Visontay, 2021).

4 Radicalisering

Radicalisering wordt door de NCTV gedefinieerd als: “Een proces van toenemende bereidheid om de uiterste consequentie uit een denkwijze te aanvaarden en die in daden om te zetten. Deze toenemende bereidheid kan leiden tot gedrag dat andere mensen diep kwetst of in hun vrijheid raakt, kan aanleiding zijn voor individuen of groepen om zich af te keren van de samenleving en kan leiden tot het gebruik van geweld” (NCTV, ‘definities’ op website). De literatuur benadrukt dat de relatie tussen de factoren die een rol kunnen spelen bij radicalisering zeer complex is, dat er geen eenduidig profiel van een radicaliserende is op te stellen en dat het proces van radicalisering steeds op verschillende manieren verloopt. Bovendien kan het radicaliseringsproces ook keren, er kan de-escalatie plaatsvinden, en het proces wordt niet noodzakelijkerwijs helemaal doorlopen (Kleuver, Dijk, & Ramirez, 2017).

Moderne connectiviteit

Dankzij de vorm die moderne connectiviteit heeft aangenomen is de inspanning die nodig is om gelijke geesten te vinden tot bijna niets gereduceerd. Door gebruik te maken van internet en sociale media hebben gewelddadige extremistische individuen en groepen snel, veilig en gemakkelijke toegang tot zowel elkaar als een breed globaal publiek en kan een uitgebreide en dynamische set van narratieven snel verspreid worden (Waele, Moors, Garssen, & Noppe, 2017).

Daarnaast is rechtsextremisme vanwege het internet ook ‘de-territorialised’, dat wil zeggen dat de al dan niet plaatselijke aanwezigheid van extremistische groeperingen niet per se van invloed is op de radicalisering van een persoon. En het kan een plaatselijk ongenoegen (zoals ‘migranten pikten mijn baan’) opschalen tot een internationale dreiging (‘de migratiegolf vanuit het Midden-Oosten is een vorm van genocide omdat het het ‘witte westen overspoelt’) (Waele, Moors, Garssen, & Noppe, 2017).

Echo-kamers, konijnenhollen en algoritmes

Sociale media en platforms zoals YouTube kunnen bijdragen aan het radicaliseringsproces. Algoritmes van o.a. Facebook, YouTube en Google zijn erop ingericht onze aandacht zo lang mogelijk vast te houden – dat levert namelijk geld op. Algoritmes raden continu radicalere filmpjes aan. Aangezien ze zullen stoppen met het suggereren van inhoud uit bronnen die je wereldbeeld tegenspreken duwen algoritmen je dus als het ware verder het konijnenhol in. Zeynep Tufekci stelde in de *New York Times* dat aanbevelingen de computertechnologische exploitatie zijn van een “natuurlijk menselijk verlangen: ‘achter het gordijn’ kijken, dieper graven in iets dat ons bezighoudt” (Tufekci, 2018). Deze vormen van selectieve informatiewinning maken dat het internet een vruchtbare omgeving is voor radicalisering (Buckingham & Alali, 2020).

Elke stap verder in het konijnenhol normaliseert het getoonde extremisme, wat op zijn beurt de kijker/luisteraar ongevoeliger maakt. De herhaling dient ertoe om de schok van de meest extreme

uitspraken te verdoven – bovendien geeft het een gevoel van legitimiteit en normaliteit aan hatelijke retoriek.

Een voorbeeld van hoe dit werkt wordt in een lange uiteenzetting getiteld "My Journey Into the Alt-Right Pipeline" verwoord door een YouTube gebruiker genaamd Faraday Speaks (2019). Hij beschrijft zijn radicalisering als een reeks geleidelijke stappen. Eenzaam en depressief begon hij zelfhulpvideo's op YouTube te bekijken. "Op een dag", herinnert hij zich, "verscheen er een kleine miniatuur in mijn zijbalk in het paginagebied waar gerelateerde video's automatisch worden aanbevolen door het platform". De video was van Stefan Molyneux, een anti-SJW-podcaster en presentator, die zijdelings inderdaad ook zelfhulp behandelde. Het is deze maker en het YouTube algoritme dat hem deze maker aanraadde, die Faraday Speaks (zijn echte naam is Caleb Cain) op een spoor zette naar steeds radicalere content. Wat hem door de 'alt-right pipeline' geleidde en radicaliseerde.

Rekrutering zonder leden

Een ander verschil is de radicalisering en rekrutering binnen een hiërarchische groep (zoals ISIS of de klassieke rechtsextremistische groepen) en radicalisering in los-vaste netwerken van hedendaags extreemrechts. Deze laatste heeft veel minder 'leden' als zodanig, ze hebben hashtags, memes, volgers, lurkers en subscribers. Waardoor het vaker "lone-wolfs", of solo-actoren, zijn die online interactie hebben met extremistische gemeenschappen (Youngblood, 2020).

Ian Danskin, de maker van het YouTube-kanaal Innuendo Studios, heeft een rits video-essays gepubliceerd genaamd 'The Alt-Right Playbook'. Hij beschrijft hierin de retoriek en de rekruteringsmethodieken van de alt-right. Zijn laatste video, How to Radicalize a Normie, is een uitleg van 41 minuten waarin hij uiteenzet hoe witte mannen, meestal jong, cisgender en heteroseksueel, worden gerekruteerd voor de alt-right beweging. Hij identificeert vijf factoren die grofweg corresponderen met het algemene patroon van radicalisering.

1 Voedingsbodem

Bij een voedingsbodem gaat het om politieke, sociale, economische en culturele omstandigheden die een stimulans zouden vormen voor de ontwikkeling van radicale opvattingen. De subjectieve ervaring van achterstelling, gevoelens van discriminatie en uitsluiting, zijn een mogelijke voorwaarde voor radicalisering. Het belangrijkste doelwit van alt-rightrekrutering zijn in de eerste plaats heteroseksuele, witte cismannen die zich volgens Danskin ontmand voelen door de samenleving. Hij legt uit dat deze mannen bang zijn dat ze zich niet voelen zoals een zelfverzekerde witte man zich zou moeten voelen. Bevooroordeeldheid en onverdraagzaamheid worden aan hen "verkocht" als een remedie tegen welke vorm die angst ook aanneemt.

2 Groepsgevoel

Er wordt rekruten een groep geboden waar ze wél bij mogen horen. Danskin noemt dit in zijn video-essay 'richt een gemeenschap op'. Hij legt uit dat de ideologie de prijs is van toelating tot de gemeenschap. Een rekrut die eenzaam is en zich benadeeld voelt, is bereid dat te betalen voor het gevoel erbij te horen. Er worden gemeenschappen opgericht die een specifiek onderwerp of niche-interessegebied aanspreken, veelal interessegebieden die als gemarginaliseerd worden ervaren door de progressieve kritiek erop. Ook kan de alt-right gemeenschappen infiltreren die al een grote groep witte mannen huist die te maken krijgen met progressieve kritiek, zie #Gamergate.

3 Alternatief wereldbeeld

Het gevoel van achterstelling wordt gelegitimeerd door een alternatief wereldbeeld. Dat wereldbeeld geeft een geloofwaardige verklaring voor ervaren onrecht en bedreiging. Daarvoor is ook een duidelijke 'zij' nodig die het zo ver hebben laten komen. Danskins vat dit onder 'isolatie'. Hij zegt dat – om rekruten geïnteresseerd te houden, en vast te houden aan de retoriek – de alt-right hen moet scheiden van andere gemeenschappen die de boodschap van de alt-right kunnen weerleggen. Veel van de alt-right en hun media zetten in op een vervreemding van links. Een van de manieren waarop ze dit doen is door politiek links als triest (soft, vrouwelijk) te doen overkomen zodat "elk normaal contact met progressieve media wordt gefilterd door een alt-rightlens".

4 Op zoek naar de ultieme waarheid

In het begin bevindt iemand zich in de buitenste laag van een ui, waar extremisme in zijn meest plausibel te ontkennen vorm voorkomt "waar onverdraagzaamheid gewoon een grapje is, de sites gewoon onsmakelijk zijn, extremisten slechts een minderheid en elke gerapporteerde intimidatie nep is". Naarmate de tijd verstrijkt en de persoon zich verder in de ideologie begeeft, verkoopt elke laag van de ui zichzelf als de 'ultieme waarheid'. Omdat de radicaliserende persoon nu geïsoleerd is, dringen de tegenstrijdigheden niet meer door en denken ze dat de enige weg vooruit het zoeken van de volgende 'Red Pill' is – de volgende volledige waarheid, de volgende laag.

5 Geef ze een missie

In Danskins vijfde factor beschrijft een ander groot verschil tussen de los-vaste netwerken van extreemrechts en klassiek hiërarchisch georganiseerde terroristische organisaties. Hij legt uit dat de laatste stap in radicalisering normaal gesproken het krijgen van een missie is, zoals een aanval op een doelwit of een zelfmoordaanslag. Maar de alt-right kan dit niet doen omdat je met duidelijke richtlijnen "jezelf niet kunt voordoen als een niet-gelieerde groep hashtags met zwarte humor". De radicaliserende persoon is vervolgens wanhopig omdat niemand hem iets te doen heeft gegeven, stelt Danskin. Dat maakt dit systeem een "machine voor het produceren van lone wolfs". Onherkenbaar als terroristen omdat ze net buiten de sociale consensus staan van hoe een terrorist eruitziet maar niet minder bereid tot geweld.

5 Interventies

Hedendaags extreemrechts is resultaat van een recente ontwikkeling en een jonge beweging. Om goed zicht te krijgen op wat effectieve interventies zijn op radicalisering binnen hedendaags extreemrechts is meer onderzoek en meer input vanuit het veld nodig. Desalniettemin volgen hier wat suggesties op basis van de literatuur.

Censuur

Een van de doelen (en gevaren) van hedendaags rechtsextremisme is het normaliseren van bepaalde sentimenten. Een effectieve strategie is het verspreiden van die sentimenten via invloedrijke individuen of groepen op sociale media. Sommige sociale mediaplatforms zijn mede daarom overgegaan tot (vormen van) censuur. Reddit verbande een aantal extreemrechtse subreddits zoals r/altright, r/alternativeright en r/The_Donald. Facebook en Twitter verwijderen (tijdelijk of permanent) bepaalde accounts en groepen die extremistische uitspraken doen. Maar hoe effectief deze aanpak is valt zeer te betwijfelen; tenzij er een volledige overheidsovername is van het internet zullen er altijd radicale politieke sentimenten te vinden zijn online. Bovendien zijn er kritieken op de aanpak van mensen die waarschuwen dat het alleen maar geloofwaardigheid verschaft aan de extreemrechtse strategie die stelt dat politieke correctheid en cancel culture 'het volk' de mond snoeren (Hawley, 2017).

Onderzoek oorzaken sociale spanningen, effectieve maatregelen op lokaal niveau

Voor extreemrechts geldt dat het moeilijk is om een grens te trekken tussen wanneer vrijheid van meningsuiting omslaat en een gevaarlijk propagandistisch gereedschap wordt. Aanzienlijk veel extreme, intolerante en racistische uitingen zouden de drempel van strafrechtelijke regulering niet bereiken – zeker niet als er dog whistles worden gebruikt, of ironie – en toch veroorzaken ze sociale veranderingen: polariseren de samenleving, verhogen de vijandigheid tussen meerderheden en minderheden en leiden tot gewelddadige haatmisdrijven (Bayer & Bárd, 2020).

Er is dan ook geen eenvoudig antwoord op waar die grens ligt en hoe er moet worden ingegrepen. Het onderzoeken van de sociologische, economische en historische oorzaken van sociale spanningen en het nemen van effectieve maatregelen om deze te verhelpen zouden eigenlijk onderwerp van focus moeten zijn, stellen ook Europees Parlementaire onderzoekers (Bayer & Bárd, 2020). Gemeenten kunnen een belangrijke rol spelen in het voorkomen van sociale spanningen en radicalisering. Juist op lokaal niveau is er kennis van de sociale context, zijn veranderingen zichtbaar bij jongeren en volwassenen en kunnen samenwerkingspartners bijdragen aan interventies (NCTV, 2014).

Trainingen over het herkennen van signalen

Signalen van klassiek rechtsextremistische groepen en sentimenten zijn veelal onverbloemd, leden van dergelijke groepen tonen openlijk symbolen, tatoeages en specifieke kleding om zich te onderscheiden van het grote publiek en hun 'in-group' gevoel te versterken. De nieuwere vorm van rechtsextremisme wordt echter juist gekenmerkt door hun intentie op te gaan in de samenleving en extreemrechts gedachtegoed te normaliseren. Trainingen om nieuwe codes, symbolen en tactieken van rechtsextremisten, zowel in de offline als online wereld, te herkennen zijn waardevol (Pauwels, 2021).

Benader online doelgroepen actief

Online preventieve maatregelen zijn nodig om op te treden tegen giftige maar niet illegale uitingen die niet onderworpen zijn aan wetgeving of het moderatiebeleid van bedrijven. Jeugdwerkers, docenten en mentoren hun online aanwezigheid kunnen vergroten.

Creëer online en offline veilige ruimtes waar oprechte grieven en frustraties (bijvoorbeeld over migratie of diversiteit) kunnen worden uitgedrukt en erkend. Deze zorgen worden vaak gemanipuleerd door rechtsextremistische retoriek of versterkt in echokamers. De aanwezigheid van ruimte voor debat en dialoog kan helpen de echokamereffecten van gesloten fysieke en sociale netwerken te doorbreken (Pauwels, 2021).

Stichting JOZ in Rotterdam is een voorbeeld van jongerenwerk dat al uitgebreid is naar een online benadering. "De veranderende leef- en belevingswereld van jongeren vraagt om moderne professionals die het online domein als integraal onderdeel van hun werk beschouwen" (Website JOZ).

Betrek voormalig extremisten

Voormalige extremisten kunnen een nuttige rol spelen bij preventieve initiatieven. Hun persoonlijke ervaring binnen de rechtsextremistische scene kan hen van geloofwaardigheid voorzien en kan mogelijkheden creëren voor zinvolle discussies met extremisten die het toneel willen verlaten (Pauwels, 2021).

Educatieve benaderingen

Preventieve strategieën zijn vaak gericht op educatief werk met jongeren, zowel door middel van jeugdwerk en binnen- en buitenschoolse educatie. De Fair Skills-aanpak van de Duitse NGO Cultures Interactive is recentelijk ook geïmplementeerd in Tsjechië, Hongarije en Slowakije (Pauwels, 2021). Deze aanpak is gericht op het benaderen van jongeren uit verschillende risicogemeenschappen om hen op te leiden tot begeleiders van jeugdculturele workshops in een peerlearning-omgeving. Het ministerie van Justitie en Veiligheid publiceerde dit jaar ook een 'Leeraanbod radicalisering en polarisatie', deze biedt een overzicht van het totale aanbod leermiddelen (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021).

Er is wel een aandachtspunt over de educatieve benadering; de invloed die de onthoofding van de Parijse docent Samuel Paty had op Nederlandse docenten. Begin dit jaar zette de Vereniging van docenten in Geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN) en de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) een enquête uit onder docenten geschiedenis en maatschappijleer met de vraag welke invloed die moord had op hun professioneel handelen. *De Volkskrant* opent het artikel 'Spanning in de klas: verdwijnen controversiële thema's van het lesrooster?' met een citaat van één van de uitgevraagde leraren: "Sommige onderwerpen behandel ik niet meer. Ik heb een gezin" (Ezzeroli & Bouma, 2021). Het bespreekbaar maken van controversiële onderwerpen in de klas kan helpen polarisatie een halt toe te roepen. Maar niet onterecht zegt ruim eenderde van de 141 leraren die de enquête invulden (iets) voorzichtiger te zijn geworden na de moord. Dit levert een spanningsveld op. Wellicht moet er speciale aandacht uitgaan naar het vergroten van de weerbaarheid van docenten.

Kijken door de lens van gender

Genderstereotypen worden vaak uitgebuit door gewelddadige extremistische organisaties in hun propaganda om rekrutering te verbeteren (Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), 2019). Dr Christine Agius en professor Kay Cook pleiten er dan ook voor dat beleidsmakers een groter bewustzijn ontwikkelen over "hoe antifeministische of anti-gender ideeën extremistisch kunnen zijn en als toegangspoort kunnen dienen tot andere vormen van gewelddadig extremisme" (Agius, et al., 2020). Een voorbeeld is een onderzoek uitgevoerd door Radicalisation Awareness Network (RAN). Hierin worden de mensen die in de uitvoering werken om radicalisering tegen te gaan P/CVE (Preventing and Countering Violent Extremism) professionals genoemd. Deze P/CVE professionals worden getraind om aan de hand van hechtingstheorie de 'circle of masculinity' te doorbreken.

Tegenverhalen

Ten slotte, toekomstig onderzoek zou moeten nagaan hoe online tegenverhalen om propaganda te bestrijden effectief kunnen worden geïmplementeerd om de verspreiding van extremistische ideologie te verminderen. In Litouwen bijvoorbeeld wordt effectief ingegrepen bij nepnieuws, ze hebben 5000 vrijwilligers die trollen bestrijden: de online 'elfen'. Zij werken samen met de nepnieuws-jagers van Debunk.eu. De populairste krant van Litouwen publiceert direct een correctie als een nepnieuws-verhaal hen onder ogen komt. En ze hebben een populair programma op primetime om complottheorieën te ontzenuwen met een formule van infotainment (Tegenlicht, 2020).

Bibliografie

- Agius, C., Cook, K., Nicholas, L., Ahmed, A., Jehangir, H. b., Safa, N., . . . Clark, S. (2020). *Mapping right-wing extremism in Victoria. Applying a gender lens to develop prevention and deradicalisation approaches*. Victoria: Swinburne University of Technology .
- Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD). (2020). *AIVD jaarverslag 2019*. Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD). Opgeroepen op december 16, 2020, van https://www.aivd.nl/binaries/aivd_nl/documenten/jaarverslagen/2020/04/29/jaarverslag-2019/Jaarverslag+AIVD+2019+web.pdf
- Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD). (2021). *2020 jaarverslag*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Allyn, B. (2019, 9 26). The 'OK' Hand Gesture Is Now Listed As A Symbol Of Hate. *NPR*.
- Bahara, H. (2021, mei 5). Extreem netjes kwaadspreken. *Volkskrant*.
- Bayer, J., & Bárd, P. (2020). *Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches*. European Parliament.
- Berger, J. (2018). *The Alt-Right in Europe*. VOX-pol. Opgehaald van <https://www.voxpol.eu/the-alt-right-in-europe/>
- Boeschoten, T., & Ven, C. v. (2019, 8 28). Alt-light en alt-right domineren Nederlands Twitter. 'Je gaat me toch niet als genuanceerd wegzetten hè?'. *De Groene Amsterdammer*.
- Buckingham, L., & Alali, N. (2020). Extreme parallels: a corpus-driven analysis of ISIS and far-right discourse. *New Zealand Journal of Social Sciences Online*, 310-331.
- Buuren, J. v. (2020, april 26). De nieuwe complotecologie. *De Groene Amsterdammer*.
- Daems, E. (2019, maart 11). Extreemrechts tast het immuunsysteem van de democratie aan. *Mondiaal Nieuws (MO)*.
- Danskin, I. (sd). The Alt-Right Playbook. *YouTube, Innuendo Studios*. Opgehaald van https://youtube.com/playlist?list=PLJA_jUddXvY7voVkYRbANnTnzKA_HMFtQ
- Darby, L. (2019, 8 7). What Is Eco-Fascism, the Ideology Behind Attacks in El Paso and Christchurch? *GQ*.
- Devega, C. (2018, november 1). Author David Neiwert on the outbreak of political violence: Expect "an intense period of terrorism". *Salon*.
- Doosje, B., Moghaddam, F. M., de Wolf, A., Kruglanski, A. W., Feddes, A. R., & Mann, L. (2016). Terrorism, Radicalisation and De-radicalisation. *Elsevier*, 79-84.
- Duina, F., & Carson, D. (2019). Not so right after all? Making sense of the progressive rhetoric of Europe's far-right parties. *International Sociology*, p. 3-21.
- Dunn, J. (2017, juni 26). The difference between how millennials and baby boomers consume news, in one chart. *Business Insider*. Opgehaald van <https://www.businessinsider.com/how-millennials-vs-baby-boomers-get-news-chart-2017-6?international=true&r=US&IR=T>

- EenVandaag. (2018, februari 7). 'IQ-verschillen tussen volkeren zijn wetenschappelijk bewezen'.
EenVandaag. Opgehaald van <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/iq-verschillen-tussen-volkeren-zijn-wetenschappelijk-bewezen/>
- Elan, P. (2020, 9 26). Fred Perry withdraws polo shirt adopted by far-right Proud Boys. *The Guardian*.
- Europol. (2012). *Terrorism and Situation Trend Rapport 2012*. Europol. Opgeroepen op november 11, 2020, van <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/europoltsat.pdf>
- Europol. (2020). *Terrorism and Situation Trend Rapport 2020*. Europol. Opgeroepen op november 29, 2020, van https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_o.pdf
- Ezzeroli, N., & Bouma, K. (2021, juni 2). Spanning in de klas: verdwijnen controversiële thema's van het lesrooster? *De Volkskrant*.
- Feldman, J. (2017, 8 22). How White Nationalists Use A Deceptively 'Everyday' Uniform To Blend In. *Huffpost*.
- Fluss, H. (2017). Jordan Peterson's Bullshit. *Jacobin*. Opgehaald van <https://www.jacobinmag.com/2018/02/jordan-peterson-enlightenment-nietzsche-alt-right>
- Global Terrorism Index 2020. (2020). *Measuring the impact of terrorism*. Sydney: The Institute for Economics & Peace (IEP). Opgehaald van <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf>
- Hankes, K., & Amend, A. (2018, februari 5). The Alt-Right is Killing People. *Southern Poverty Law Centre*. Opgehaald van <https://www.splcenter.org/20180205/alt-right-killing-people>
- Hartzell, S. (2018). Alt-White: Conceptualizing the "Alt-Right" as a Rhetorical Bridge between White Nationalism and Mainstream Public Discourse. *Journal of Contemporary Rhetoric, Vol. 8, No.1/2*, 6-25.
- Hawley, G. (2017). *Making Sense of the Alt-Right*. New York: Colombia University Press.
- Kleuver, J. d., Dijk, B. v., & Ramirez, A. (2017). *Zorgelijke Signalen*. Opgehaald van https://www.dsp-groep.nl/wp-content/uploads/11bd_aanpak_radicalisering_DSP_2017.pdf
- Koehler, D. (2019). Violence and Terrorism from the Far-Right: Policy Options to Counter an Elusive Threat. *International Centre for Counterterrorism*. Opgehaald van <https://icct.nl/app/uploads/2019/02/Koehler-Violence-and-Terrorism-from-the-Far-Right-February-2019.pdf>
- Kouwenhoven, A., & Adriaanse, M. L. (2017, maart 16). Alt-right-beweging juicht op het web hard voor Baudet. *NRC*.
- Lamis, A. P. (1984). *The Two Party South*. Oxford University Press.
- Lyons, M. (2017). Ctrl-Alt-Delete: The origins and ideology of the Alternative Right. *Political Research Associates*. Opgeroepen op april 4, 2021, van <https://www.politicalresearch.org/2017/01/20/ctrl-alt-delete-report-on-the-alternative-right>
- Maly, I. (2018). *Nieuw rechts*. Berchem: EPO.

- Marmor, A. (2018, november 8). The white side of politics: America and the Alt-Right. *Diggit magazine*.
- Marwick, A., & Lewis, R. (sd). Media Manipulation and Disinformation Online. *Data & Society Research Institute*. Opgeroepen op december 1, 2020, van https://datasociety.net/wp-content/uploads/2017/05/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline-1.pdf
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2020). *Antwoorden Kamervragen over het bericht "Dreiging extreemrechts 'grote blinde vlek'" en het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 52*. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid. Opgehaald van <file:///C:/Users/MensjevanPuffelen/Downloads/antwoorden-kamervragen-over-het-bericht-dreiging-extreemrechts-grote-blinde-vlek-en-het-dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-52.pdf>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2021). *Leeraanbod polarisatie en radicalisering voor (jeugd)professionals*. Ministerie van Justitie en Veiligheid. Opgehaald van <https://www.tegengaanradicalisering.nl/binaries/tegengaanradicalisering/documenten/publicaties/2021/04/20/leeraanbod-polarisatie-en-radicalisering/Leeraanbod+polarisatie+en+radicalisering.pdf>
- Mooney, M. J. (2021, januari 15). The Boogaloo Bois Prepare for Civil War. *The Atlantic*.
- Mudde, C. (2016). *The Populist Radical Right: A Reader*. Taylor & Francis.
- Mudde, C. (2019). *The Far Right Today*. John Wiley & Sons.
- Mulhall, J., & Khan-Ruf, S. (2021). *State of Hate: Far-Right Extremism in Europe*. Londen: HOPE not hate charitable trust.
- Nagle, A. (2017). *Kill All Normies*. Alresford: Zero Books.
- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). (2018, oktober). *De golfbewegingen van rechtsextremistisch geweld in West-Europa*. Den Haag: Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). Opgehaald van https://www.aivd.nl/binaries/aivd_nl/documenten/publicaties/2018/11/05/nctv-publicatie-de-golfbewegingen-van-rechts-extremistisch-geweld-in-west-europa/NCTV-publicatie+De+golfbewegingen+van+rechts-extremistisch+geweld+in+West-Europa.pdf
- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). (sd). *Website: Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland*. Opgehaald van <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dtn/definities-gebruikt-in-het-dtn>
- Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). (2014). *Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau*. Den Haag: Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). Opgeroepen op december 18, 2020, van <https://veiligheidsalliantie.nl/action/?action=download&id=371>
- Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). (2016). *Nationale Contraterrorismestrategie 2016-2020*. Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). Opgeroepen op december 16, 2020, van <https://www.nctv.nl/binaries/nctv/documenten/rapporten/2016/07/11/nationale-contraterrorismestrategie-2016-2020/CT-strategie+2016-2020.pdf>

- NCTV. (2020). *Dreigingsbeeld Terroisme Nederland*. Den Haag: Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid.
- NOS. (2017, december 20). Baudet moet zich er heel bewust van zijn wie hij de hand schudt. *NOS*.
- NOS. (2020, mei 8). Dreiging extreemrechts 'grote blinde vlek'. *NOS*. Opgehaald van <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2333187-dreiging-extreemrechts-grote-blinde-vlek.html>
- NOS. (2021, januari 21). OM verdenkt twee mannen van rechts-extremistische terreurplannen. *NOS*.
- Nuance door Training en Advies (NTA). (2018). *De nieuwe generatie extreemrechts en haar online schaduw*. NTA.
- Olasov, I. (2016, november 7). Offensive political dog whistles: you know them when you hear them. Or do you? *VOX*.
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). (2019). *Understanding the Role of Gender in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism - Good Practices for Law Enforcement*. Wenen: Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).
- Oudenampsen, M. (2018). *De conservatieve revolte*. Amsterdam: Vantilt.
- Oudenampsen, M. (2018, januari 10). De Grote Ruk. *De Groene Amsterdammer*.
- Paquette, D. (2016, November 25). The alt-right isn't only about white supremacy. It's about white male supremacy. *Washington Post*. Opgehaald van <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2016/11/25/the-alt-right-isnt-just-about-white-supremacy-its-about-white-male-supremacy/>
- Pauwels, A. (2021). *Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices*. Publications Office of the European Union Radicalisation Awareness Network.
- Perlstein, R. (2017, april 11). I Thought I Understood the American Right. Trump Proved Me Wrong. *New York Times*.
- Phillips, W. (2016). *This is Why We Can't Have Nice Things*. Cambridge, Massachusetts: Mit Press Ltd.
- Prooijen, J. v., Krouwel, A., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 570-578.
- Ramdharie, S. (2021, maart 4). Huis VS schraapt zittingen na waarschuwing voor aanslag extreemrechtse militie. *De Volkskrant*.
- Siller, S. (2020). Policing in The Age of Stochastic Terrorism. *ACJS TODAY*, 12-15.
- Southern Poverty Law Centre. (sd). Male Supremacy. *Southern Poverty Law Center*. Opgeroepen op april 25, 2021, van <https://www.splcenter.org/fighting-hate/extremist-files/ideology/male-supremacy>
- Sterkenburg, N. (2021). *Maar dat mag je niet zeggen*. Opgehaald van <https://dasmag.nl/shop/nikki-sterkenburg-maar-dat-mag-je-niet-zeggen>
- Tegenlicht. (2020, mei 17). Aan het front van de informatieoorlog. *Tegenlicht*.
- Terront, B. (sd). The Great Replacement. Opgehaald van https://img-prod.ilfoglio.it/userUpload/The_Great_Replacementconvertito.pdf

- Tufekci, Z. (2018, maart 10). YouTube, The Great Radicalizer. *The New York Times*. Opgeroepen op december 1, 2020, van <https://www.nytimes.com/2018/03/10/opinion/sunday/youtube-politics-radical.html>
- Verdegaal, M. (2018). *The role of gender in extremism and*. Radicalisation Awareness Network. Opgehaald van https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-yf-and-c/docs/ran_yf-c_role_of_gender_extremism_and_pcve_29-30_11_2018_en.pdf
- Visontay, E. (2021, februari 24). Far right 'exploiting' anger at lockdowns to radicalise wellness community, police say. *The Guardian*.
- Waele, M. d., Moors, H., Garssen, A., & Noppe, J. (2017). *Aanpak van gewelddadige radicalisering*. Apeldoorn, Antwerpen: Maklu.
- Wagenaar, W. (2020). *Extreemrechts in Nederland*. Anne Frank Stichting. Opgehaald van https://www.annefrank.org/nl/downloads/filer_public/63/7a/637a0b11-6953-4afd-bc24-65013ed66ac3/factsheet-extreemrechts-update-september-2020.pdf
- Website JOZ. (sd). *Online Jongerenwerk*. Opgehaald van <https://stichtingjoz.nl/online-jongerenwerk/>
- Wilson, J. (2017, mei 23). Hiding in plain sight: how the 'alt-right' is weaponizing irony to spread fascism. *The Guardian*. Opgeroepen op december 1, 2020, van <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/23/alt-right-online-humor-as-a-weapon-facism>
- Woo, G. (2002). Quantitative Terrorism Risk Assasment. *Journal of Risk Fiance*, 7-14.
- Youngblood, M. (2020). Extremist ideology as a complex contagion: the spread of far-right radicalization in the United States between 2005 and 2017. *Nature, Humanit Soc Sci Commun* 7.

DSP-groep BV
Van Diemenstraat 410
1013 CR Amsterdam
+31 (0)20 625 75 37

dsp@dsp-groep.nl
KvK 33176766
www.dsp-groep.nl

DSP-groep is een onafhankelijk bureau voor onderzoek, advies en management, gevestigd aan de IJ-oevers in Amsterdam. Sinds de oprichting van het bureau in 1984 werken wij veelvuldig in opdracht van de overheid (ministeries, provincies en gemeenten), maar ook voor maatschappelijke organisaties op landelijk, regionaal of lokaal niveau. Het bureau bestaat uit 40 medewerkers en een groot aantal freelancers.

Dienstverlening

Onze inzet is vooral gericht op het ondersteunen van opdrachtgevers bij het aanpakken van complexe beleidsvraagstukken binnen de samenleving. We richten ons daarbij met name op de sociale, ruimtelijke of bestuurlijke kanten van zo'n vraagstuk. In dit kader kunnen we bijvoorbeeld een onderzoek doen, een registratie- of monitorsysteem ontwikkelen, een advies uitbrengen, een beleidsvisie voorbereiden, een plan toetsen of (tijdelijk) het management van een project of organisatie voeren.

Expertise

Onze focus richt zich met name op de sociale, ruimtelijke of bestuurlijke kanten van een vraagstuk. Wij hebben o.a. expertise op het gebied van transitie in het sociaal domein, kwetsbare groepen in de samenleving, openbare orde & veiligheid, wonen, jeugd, sport & cultuur.

Meer weten?

Neem vrijblijvend contact met ons op voor meer informatie of om een afspraak te maken. Bezoek onze website www.dsp-groep.nl voor onze projecten, publicaties en opdrachtgevers.

